

2023. gada oktobris, LAAB konference

“Kreīli un darba aizsardzība”

RĪGAS STRADIŅA
UNIVERSITĀTE

VITA BREVIS ARS LONGA

Ivars Vanadziņš
Darba drošības un vides veselības institūts,
Rīgas Stradiņa universitāte
Kontakti: ivars.vanadzins@rsu.lv

Saturs

- Cik daudz kreīļu ir sabiedrībā?
- Sekas, ja darba vieta netiek pielāgota jeb - kāpēc par kreīļiem darba vidē ir jārunā?
- Vai un kādas ir fiziskās un mentālās atšķirības?
- Piemēri ar priekšmetiem/procesiem, kas atšķiras kreīļiem un labročiem – gan darbā, gan sadzīvē...
- Ko darīt un kā sākt?

Jautājums?

- Vai esat:
 - » Labrocis
 - » Kreilis
 - » «Pārmācīts» kreilis
 - » Ambidekstrs (abrocis)
- Vai savā kolektīvā, draugu lokā ziniet kādu kreili?
- Vai jums kādreiz darba devējs / DAS ir pavaicājis vai esiet labrocis vai kreilis?
- Ja esat kreilis vai «pārmācīts» kreilis, vai esat saskāries ar kādām neērtībām vai grūtībām darba vietās?

Viens no desmit?

- Dažādi pētījumi liecina, ka vidēji 10 - 15% pasaules iedzīvotāju ir kreīļi;
- 2023.gada janvārī Latvijā bija 884 900 nodarbinātie;

Tas nozīmē:

- Latvijas uzņēmumos strādā aptuveni 90 000 kreīļu;
- Vidēji katrā Latvijas uzņēmumā ar 10-15 darbiniekiem ir vismaz viens kreīlis.....

Spektrs – cik īsti varētu būt kreīļu?

Kreilis

Labrocis

- Ir daudz nianšu un daudzi attīsta abas rokas:
 - » Nereti dažādas aktivitātes dara ar dažādām rokām (piemēram, ēd ar labo, raksta ar kreiso);
 - » Ģenētika (Eiropas ģenētika - 11,2% kreīļu, Austrumāzijas - 5,7%)...;
 - » Atšķiras nepieciešamība izmantot abas rokas dažādās aktivitātēs (darbā, hobijam u.tml.);
 - » Bērībā lika mācīties rakstīt ar labo roku (kultūra, diskriminācija, reliģija utt.);
 - » Augstāks kreīļu procents ir jaunāko cilvēku vidū;

Vēsturē un pasaulē...

- Kreiļi labroču pasaulē....
- Pieminēti jau reliģijā (kristietībā Dievam pa labi sēž Jēzus, kreisā roka - *hand of judgement*);
- **Diskriminācija** - kreiļi un kreisā puse dažādās valodās un kontekstos:
 - » Angļu (*lyft*), vjetnamiešu, vācu un arī latviešu valodā - pareizs/nepareizs;
 - » Grieķu - stulbums, īpatnība;
 - » Kīniešu – amorāls;
 - » Franču – neveikls (*gauche*);

Kāpēc ir īpaši jārunā / jā rūpējas par kreīļiem darba vidē?

- Ja netiek pielāgota darba vieta un aprīkojums – kreīļi ir spiesti strādāt ar nepiemērotu aprīkojumu;
- Darba aizsardzības speciālisti zina – ja izmanto nepiemērotu aprīkojumu:
 - » Biežāk notiek nelaimes gadījumi darbā;
 - » Attīstās dažādas veselības problēmas – galvenokārt balsta un kustību sistēmas pārslodzes (no sāpēm dažādās ķermeņa daļās līdz arodslimībām);
 - » **Samazinās produktivitāte....**

Ar kuru roku Tu izvēlētos zāgēt?

Ar dominanto roku, cerot, ka asmenis un lidojošie materiāli nebūs par tuvu sejai...

Ar nedominanto roku, cerot, ka nebūs šķībi...

Kreiļi un labroču aprīkojums - kāpēc notiek nelaimes gadījumi?

- Darba aprīkojuma asmeņu griešanās virziens;
- Avārijas apturēšanas pogu novietojums;
- Ražotāja paredzēto aizsargu novietojums;
- Biežāk cieš rokas:
 - » turklāt bieži ir atkārtoti nelaimes gadījumi, kuros tiek savainotas rokas;
 - » īpaši cieš pirksti un plaukstas;
 - » sāpes dēļ slodzes – kreisajā rokā.

Kreiļi un labroču aprīkojums - Kāpēc notiek nelaimes gadījumi?

- Biežāk notiek, ja jāizmanto asi instrumenti;
- Biežāk notiek, ja nepieciešams veikt ļoti precīzu darbu vai ar spēka piepūli;
- Lielākais izaicinājums ir tādās nozarēs kā pārtikas produktu ražošana, sabiedriskā ēdināšana u.tml.;
- **79.4% vs 61%; (p<0.001)**

Roku traumu nelaimes gadījumu risks – pētījums Turcijā

	Procentuālais iedzīvotāju skaits	Procentuālais cietušo skaits
Labroči	85-90%	72%
Kreiļi	10-15%	28%

Avots: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2062727>

Ja šie rezultāti tiktu attiecināti uz nodarbinātajiem un nelaimes gadījumiem Latvijā, tad roku traumas (no pirkstiem līdz elkoņiem):

- ❖ 2020. gadā kopā - 761, kreiļiem - 213
- ❖ 2021. gadā kopā - 831, kreiļiem - 232

Kāpēc attīstās arodslimības?

- Darbs ar nepiemērotu aprīkojumu nozīmē nedabiskas roku kustības;
- Visbiežāk attīstās karpālā kanāla sindroms – kreisajā rokā;
- Biežāk sāpes kreisajā ķermeņa pusē, arī sprandā un plecā;
- Biežāk notiek, ja nepieciešams veikt ļoti precīzu darbu vai ar spēka piepūli;
- Lielākais izaicinājums ir tādas nozares kā pārtikas produktu ražošana, sabiedriskā ēdināšana u.t.ml.

Pieredzes stāsti no darba vides...

- *“Draudēja atlaist, ja turpināšu izmantot kreiso roku, krāmējot pircēju produktus maisiņos, lai gan tas palēnina manu ātrumu”*
- *“Atlaida, jo nespēju izmantot labrocim pielāgotu zāģi tik ātri kā citi”*
- *“Jaunībā, parakstot darba līgumu, man teica, ka - būtu zinājuši, ka esmu kreile - nebūtu pieņēmuši”*
- *“Agrāk nekur nepieņēma, jo visi ofisi bija piemēroti labročiem”*
- *“Darba galds bija iekārtots neērti un ietekmēja manu efektivitāti, bet, kad lūdzu palīdzību, priekšnieks teica, ka man ir atlikušas 5 dienas, ko pielāgoties”*
- *“Ir grūti brīžos, kad armijas kadetos ir jāšauj ar labo roku”*
- *“Nespēju pabeigt apmācības, lai kļūtu par frizieri, jo neiespējami mācīties ar šķērēm, kas man neder, pie tam - nav daudz kreīļu, no kā mācīties”*

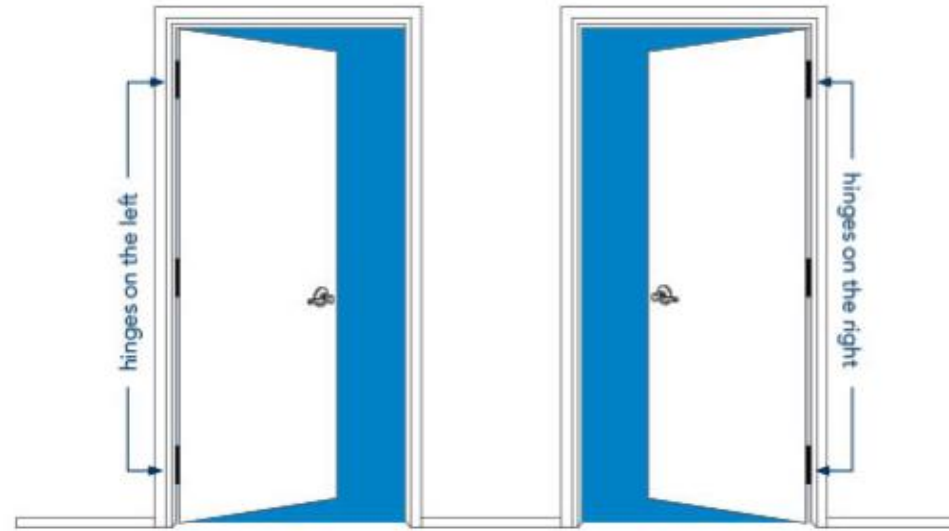
Avots: <https://blog.anythinglefthanded.co.uk/>

Ko nozīmē būt kreilim ikdienā?

Ko nozīmē būt kreilim ikdienā?

LEFT HAND DOOR

- Hinges located on the left
- Lever pointed left, to hinges
- Pair with left handed levers

RIGHT HAND DOOR

- Hinges located on the right
- Lever pointed right, to hinges
- Pair with right handed levers

If you have a door that requires two non-turning levers, you will need one right hand and one left hand lever.

Tipiskākais kreīliem piemērotais aprīkojums – šķēres Kuras – kuriem?

Visām šīm (un daudzām citām) precēm ir pieejama alternatīva kreiļiem...

Kreiļu un labroču fiziskās atšķirības?

- Pēc skata neatšķirsi - kaulos, muskuļos, cīpslās u.c. atšķirību nav...
- Kreiļiem abas rokas nereti attīstītās līdzvērtīgāk!
- **Tātad – vai un kur ir atšķirības?**

Kreiļu un labroču smadzeņu atšķirības?

- Nervu šūnu saišķis (*corpus callosum*), kas savieno abas smadzeņu puslodes, kreīiem mēdz būt lielāks;
- Motorās garozas laukums, kas kontrolē roku, ir lielāks kreisajā pusē labročiem, bet lielāks labajā pusē kreīiem;
- $\frac{1}{3}$ kreīļu ir ar attīstītāku labo smadzeņu puslodi kā kreiso;
- Kreīiem runas un valodas centri ir smadzeņu kreisajā pusē (daļai);
- Bet pamatā – spoguļattēls!
- Joprojām jautājums – cik nosaka anatomija un cik – treniņš?

Augstāk attīstītākas prasmes smadzeņu atšķirību dēļ?

- Fleksiblāki savā domāšanā (“*out of the box*”, kad tas nepieciešams);
- Patstāvīgāki;
- Izcilas informācijas apstrādes un problēmu risināšanas spējas;
- Labāka telpiskā domāšana;
- Labākas prasmes vizualizēt objektu pagriešanu;
- Augstāk attīstīta notikumu atmiņa;
- Efektīvāki, strādājot ar vairākiem stimuliem (multitaskings);
- Kreiļiem (vīriešiem) mēdz būt labāka koordinācija;
- Attīstītākas motorās uzvedības funkcijas (uzvedība, kas iekļauj motorās funkcijas);

- **Jautājums?**

- » Kur «kreiļiem» varētu būt priekšrocības?

Rezultāts: atšķirības ienākumos...

- Kopumā augstāka peļņa ir labročiem (**10 - 12%** ASV un Lielbritānijā), bet:
 - Vīriešiem - studējušajiem kreļiem vidēji par **13%** lielākas algas kā labročiem;
 - Vīriešiem, kas pabeiguši studijas – pat **21%** atšķirība;
 - Sievietēm atšķirību nav;
- **Secinājumi:**
 - Lielākās atšķirības nosaka nozare, kurā strādā;
 - Dzimumu atšķirības amatos (paaugstinājumus biežāk saņem vīrieši);
 - **Atšķirības pamatā saistītas ar fizisko darbu veicējiem;**
 - Būtiski iespējams uzlabot situāciju, ja pielāgo darba vidi fizisku darbu veicējiem;

- **Jautājums?**

- Vai esat jebkad saskārušies ar darba vietām, kur sistemātiski tiek piedāvāti darba vides pielāgojumi tieši kreīļiem?

Reālā situācija ar pielāgošanu?

- Pētījums Lielbritānijā:
 - **97%** darba devēju nav interesējušies, vai darbinieks ir kreilis;
 - **82%** darbinieku uzskata, ka tas ir darba devēju pienākums - sagādāt kreļiem nepieciešamo aprīkojumu;
 - **20%** kreīļu – biroja darbinieku apgalvo, ka izjūt grūtības strādājot labroču aprīkojuma dēļ;
 - **57%** kreīļu apgalvo, ka jūtas produktīvāki strādājot no mājām;
- Komfortabla, ērta un veselību neapdraudoša darba vieta ir nevis vēlme, bet gan:
 - Darbinieka tiesības;
 - Darba devēja pienākums;

Darba aizsardzības likums (spēkā no 01.01.2002.)

4.pants. Darba aizsardzības vispārīgie principi

(1) Darba aizsardzības pasākumus darba devējs veic saskaņā ar šādiem darba aizsardzības vispārīgajiem principiem:

...

3) **darbu pielāgo indivīdam, galvenokārt darba vietas iekārtojuma, darba aprīkojuma, kā arī darba un ražošanas metožu izvēles ziņā,** īpašu uzmanību pievērš tam, lai atvieglotu vienmuļu darbu un darbu ar iepriekš noteiktu ritmu un mazinātu tā negatīvo ietekmi uz veselību;

...

Kāpēc darba devēji nepielāgo darba vidi kreļiem jeb kāpēc pastāv spiediens labajai rokai būt dominantajai?

- Nav pieejams aprīkojums darba vidē / nepiekrīt to sagādāt:
 - » Darba devējs neiedomājas /neapzinās, ka tas ir svarīgi;
 - » Darba devējs nezina, ka tas ir iespējams;
 - » Kreļiem paredzētās preces nav pieejamas (Latvijā);
 - » Darba devējs uzskata, ka preču cena kreļiem ir augstākas;
- Darba devējs automātiski pieņem, ka darbinieks ir labrocis;
- Netiek uzklauti darbinieku ieteikumi / lūgumi;
- Darbinieki paši neiesaka, kā uzlabot darba vidi:
 - Uztverams kā favorītisms;
 - *“Ja gribu šeit turpināt strādāt, būs vien jāsaņo zobu...”*;
 - *“Es jau 20 gadus....”*;

Piemērs – zaru šķēres

-20%

Zaru šķēres F 6
38.40 € ~~48.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 8
40.80 € ~~51.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Dārza šķēres F 2
41.60 € ~~52.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 9 (kreilēm)
42.40 € ~~53.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 7
52.80 € ~~66.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 31
35.20 € ~~44.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 12
51.20 € ~~64.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 200A-40
65.60 € ~~82.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

-20%

Zaru šķēres F 231
124.00 € ~~155.00 €~~

[Izvēlēties](#)

[Saldināt](#) [Uz vērtņu grādu](#)

Produkta kods: 00008818503

Īss apraksts:

Ergonomisks leņķveida modelis zariem ar lielāku diametru. Kalti rokturi ar neslīdošu pārklājumu.

40.80 € ~~51.00 €~~

letaupijāt 10.20 €

Pirkt

Produkta kods: 00008818504

Īss apraksts:

Ergonomisks leņķveida modelis zariem ar lielāku diametru. Kalti rokturi ar neslīdošu pārklājumu.

42.40 € ~~53.00 €~~

letaupijāt 10.60 €

Pirkt

Cenu atšķirības? ...biežs mīts....

- Atšķirība, kur iegādājas (iespējams pasūtīt internetā, bet jāzina, ka to var izdarīt...);
- Ergonomiskās kreīļu peles pieejamas arī zem 20 eiro (ir arī dārgākas opcijas);
- Lai gan izvēle ir mazāka, pat zāģus var atrast tādās pašās cenās kreīļiem;

■ Jautājums?

- » Vai esat iegādājušies, vai redzējuši piedāvājumu kreļiem domātiem instrumentiem/aprīkojumam?

Kādēļ kreīļu vajadzību ignorēšana ir slikta? ...visiem!

- Darbinieks nespēj strādāt ar savu pilno potenciālu;
- Produktivitātes, kvalitātes un darba rezultātu kritums;
- Paaugstināts stress (darbinieks nejūtas novērtēts, neticība paša spējām);
- Darbinieks biežāk strādā no mājām, pat ja vide tur nav atbilstoša;
- Pakļauj nelaiemes gadījumu riskam sevi, kolēģus, klientus;
- Augstāks arodslimību risks;
- Samazinās uzņēmuma reputācija;
- Paaugstinās darbinieku rotācija (kāpēc lai labs darbinieks paliktu vietā, kur ignorē viņa vajadzības?);

Kāpēc darbinieks izvēlas slēpt grūtības (to, ka ir kreilis)?

- Negatīva iepriekšējā pieredze;
- Bailes no atlaišanas;
- Negrib sev pievērst negatīvu uzmanību/radīt citiem problēmas;
- Ja kolēģi neatbalsta, mazāka iespēja, ka lūgs alternatīvas;

Kolēģu atbalsta trūkums - piemēri

- *“Katram savas problēmas - saņemies!”* (jūtas nesaprasts, ignorēts);
- *“Tā nav slimība - pielāgojies”;*
- *“Ej tad strādā no mājām”* (jūtas izstumts, vientuļš);
- *“Tas nepadara tevi īpašu”* (īpašu varbūt nē, bet tikpat tiesīgu uz ergonomisku darba vidi - jā);
- *“Tā nav darba devēja vaina”* (šaubas, ka piedāvās alternatīvu);
- *“Tu nestrādā labi, kāpēc lai priekš tevis viņi tērētu uzņēmuma naudu?”;*
- *“Ja tev vajag kaut specifisku, pats pērc”;*
- *“Beidz sūdzēties par visu”;*

Un, ja darbinieks nespēj parādīt savas patiesās prasmes...

- Motivācijas trūkums;
- Pašvērtējuma krišanās;
- Savu prasmju apšaubīšana;
- Sevis salīdzināšana ar citiem (kolēģi arī nereti neuzminēs patieso problēmu);
- Sāk parādīties frustrācija un aizkaitinājums darba vidē;
- Grūtības kāpt pa karjeras kāpnēm, pat ja patiesās prasmes pie tā novestu;
- Lēnāka prasmju attīstība;
- Mazāk izrādīs iniciatīvu, jo ir bailes kļūdīties;

Darba kvalitātes un kvantitātes pazemināšanās...

- Nav pat iespējams prioritēt vienu vai otru, kur nu vēl balansēt;
- Palielinās kļūdu pieļaušanas (gan drošības ziņā, gan darba kvalitātes ziņā);
- Darbības grūtāk automatizēt (nevis ar tehnisku procesu palīdzību, bet cilvēka paša paveiktais);
- Neergonomiskā darba vidē:
 - » Ātrāk iestājas fizisks un mentāls nogurums;
 - » Augstāks risks arodslimībām;
- Bieži vien pagarinās darba laiks – virsstundas, lai paspētu paveikt “normu” (pasliktinās privātās un darba dzīves līdzsvars);
- Akordalga (ja maksā pēc padarītā - kreīļi saņems mazāk kā labroči);

Padoms 0 – sāciet ar darba vides riska novērtēšanu

- Sāciet ar darba vietām, kas nav ofisā;
- Noskaidrojiet, kuri darbinieki ir kreīli:
 - » jautājiet, ar kuru roku viņi dara konkrētus darbus;
 - » vērojiet darba procesu!
 - » pajautājiet, vai viņi kādreiz ir savainojušies (un kā tass ir noticis, īpaši pievēršot uzmanību rokām);
- Noskaidrojiet, kurus instrumentus viņi lieto visbiežāk un kuri īpaši traucē;

Padoms 0 – sāciet ar darba vides riska novērtēšanu

- Runājiet ar konkrēto darbinieku, kā pārkārtot darba vietu;
- Meklējiet konkrēto aprīkojumu kreīļiem internetā:
 - » visticamākais, ka jūs neesat pirmais cilvēks pasaulē, kurš uzdod savu jautājumu;
 - » piedāvājiet iespēju pašam darbiniekam sameklēt variantus, kas atrisinātu viņa problēmu;

Tipiski piemēri, kuru
aizvietošana darba
vidē nav problēma!

Padoms 1 – domājiet par darba procesu “spoguļattēlā”

Piemērs

- Ja darbinieks tur nazi kreisajā rokā, tad sagrieztie produkti būs no naža kreisajā pusē, bet – nesagrieztie – labajā pusē

Padoms 2 – pietiekami daudz brīvas vietas, lai darbinieks pats var darba vietu iekārtot ērti

- Piemērs
- Pārvietot tāfeli tā, lai vairāk brīvas vietas tur, kur jāstāv / jāpārvietojas

Padoms 3 – pēc iespējas vairāk pielāgojams aprikojums un darba rīki

- Piemērs
- Instrumentu josta, ko lietotājs pats sakārto tā, kā grib (der gan kreīļiem, gan labročiem)

Padoms 4 – speciāls aprīkojums tikai kreiļiem

- Piemērs
- Zaru šķēres

Padoms 5 – uzmanīgi ar precēm, kam nosaukumā / aprakstā minēts vārds “ergonomisks”

- Piemērs
- Ergonomiska datorpele

Padoms 6 – preču iegāde starptautiskos internetveikalos

Professional Farriers Horse Hoof Left-Handed Equine Trimming Tools

Brand New

\$89.90

Buy It Now

+\$13.14 shipping
from United Kingdom

 Top Rated Seller

british-medics (38,203) 99.4%

Sponsored

Left Side Milling Cutter Left-handed Cut Engraving Machine/CNC
Dedicated 3.175mm

Brand New

\$6.39 to \$290.19

Buy It Now

+\$6.75 shipping
from China

 Top Rated Seller

may139188 (55,028) 97.1%

Sponsored

- Piemērs
- pieejams ļoti specifisks aprīkojums

Padoms 7 – domājiet par digitalizāciju (bezkontakta ieslēgšana/atvēršana)

- Piemērs
- Bezkontakta jaucējkrāns

Padoms 8 – atsevišķa apmācība/instruktaža biroja darbiniekiem - kreīļiem

- Lampas, stāvošos mikrofonus u.tml. galda labajā pusē;
- Pierakstu klades u.c. lietas, ko aktīvi izmantojam ikdienā – kreisajā;
- Kreiļu tehniskie un netehniskie ofisa priekšmeti:
 - » Abroču peles;
 - » Kreiļu tastatūras;
 - » L formas galdi (ir pieejami kreīļu;)
 - » Kreiļu stāvgaldi;

Padoms 9 – atkārtoti analizējiet uzņēmumā notikušās roku traumas un / vai arodslimības!

- Piemēram, 10 gadu dinamikā;
- Pievienojiet informāciju, vai darbinieks ir/nav kreilis;
- Kreiļu gadījumā atkārtoti novērtējiet, vai darba devējs ir visu paveicis;

13. augusts – Starptautiskā kreiju diena

Papildus informācija

- Starptautiskās darba organizācijas podkāsts ”**Left-handed workers in a right-handed world**”: <https://voices.ilo.org/podcast/left-handed-workers-in-a-right-handed-world>
- Blogs par kreīļiem - <https://blog.anythinglefthanded.co.uk/>

